

Καθεστώς ελληνοτουρκικών συνόρων βάσει της συνθήκης της Λωζάννης

του Άγγελου Μ. Συρίγου*

Εισαγωγή.....	1
1. Το ελληνοτουρκικό σύνορο στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης.....	2
α. Το τουρκικό “Εθνικό Σύμφωνο” και η δυτική Θράκη.....	2
β. Η απόρριψη των τουρκικών διεκδικήσεων δυτικά του Έβρου.....	3
γ. Οι πολεμικές αποζημιώσεις και το Κάραγατς.....	4
δ. Η Στρατιά του Έβρου.....	6
ε. Η έξοδος της Βουλγαρίας στο Αιγαίο.....	7
στ. Η τελική συμφωνία: «ο ρους του Έβρου».....	8
ζ. Η αποστρατιωτικοποίηση του συνόρου.....	9
2. Πρόβλημα στη χάραξη του ελληνοτουρκικού συνόρου στο δέλτα του Έβρου.....	10
α. οι δύο βραχίονες του ποταμού Έβρου.....	10
β. Ελληνικές θέσεις.....	11
γ. Τουρκικές θέσεις.....	13
δ. Η απόφαση του Συμβουλίου.....	14
ε. Η απόφαση της επιτροπής διαχαράξεως.....	15
3. Προβλήματα με το ελληνοτουρκικό σύνορο κατά τα μετέπειτα χρόνια.....	16
α. Η σιδηροδρομική γραμμή.....	16
β. Η μετατόπιση της κοίτης του ποταμού.....	17
γ. Το σχέδιο για ανταλλαγή εδαφών.....	18
δ. Τα πρωτόκολλα του 1969-1971.....	20
4. Ως επίλογος: Η ελληνοτουρκική μεθόριος σήμερα.....	21

Εισαγωγή

Με τη συνθήκη της Λωζάννης το 1923 αποφασίσθηκε η διανομή της γεωγραφικής περιοχής της Θράκης ανάμεσα σε τρεις χώρες:

- στην Τουρκία που έχει το ανατολικό τμήμα (23.764 τ.χλμ) και τη μεγαλύτερη πόλη της περιοχής, την Κωνσταντινούπολη,
- στη Βουλγαρία που έχει το βόρειο τμήμα και
- στην Ελλάδα που έχει το νοτιο-δυτικό τμήμα που είναι και το μικρότερο (8.580 τ.χλμ).

Η συγκεκριμένη διανομή αντικατόπτριζε τις πολιτικές και στρατιωτικές εξελίξεις της περιόδου μεταξύ 1912-1923.

Η συνοριακή γραμμή μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας στη Θράκη εκτείνεται σε μήκος 203 χιλιομέτρων. Στο μεγαλύτερο τμήμα του ταυτίζεται με τον ρου των ποταμών Άρδα και Έβρου, εκτός από μία έκταση έντεκα χιλιομέτρων στο ύψος της Αδριανουπόλεως όπου το σύνορο

* Αν. Καθηγητής του Διεθνούς δικαίου και της Εξωτερικής Πολιτικής, Τμήμα Διεθνών Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

μετατοπίζεται δυτικά του ποταμού. Αποτελεί το μοναδικό χερσαίο σύνορο μεταξύ των δύο κρατών. Υπήρξε αντικείμενο έντονων διαπραγματεύσεων κατά τη διάρκεια της συνδιασκέψεως της Λωζάννης διότι σχετιζόταν με το ευρύτερο εδαφικό καθεστώς της δυτικής Θράκης. Μετά τη χάραξη της μεθορίου το 1926 συνέχισε να δημιουργεί κατά καιρούς προβλήματα που σχετίζονταν κυρίως με την μετατόπιση της κοίτης του ποταμού.

1. Το ελληνοτουρκικό σύνορο στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης

Στα Μουδανιά τον Οκτώβριο του 1922 αποφασίσθηκε η σύγκληση συνδιασκέψεως ειρήνης για την ελβετική πόλη της Λωζάννης. Η συνδιάσκεψη, που ξεκίνησε τις εργασίες την 7/20 Νοεμβρίου 1922, ήταν το τελευταίο κεφάλαιο της διαδικασίας ειρηνεύσεως που συνδεόταν με τις ανακατατάξεις του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ακριβώς τέσσερα χρόνια μετά την ταπεινωτική για την Οθωμανική Αυτοκρατορία ανακωχή του Μούδρου, η νέα εθνικιστική Τουρκία, επαναδιαπραγματευόταν τους όρους της Συνθήκης των Σεβρών από θέσεως στρατιωτικής ισχύος.

Το εδαφικό ζήτημα μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας ήταν το πρώτο που απασχόλησε τη Συνδιάσκεψη. Τα πράγματα ήσαν ουσιαστικά προκαθορισμένα ως προς τις περιοχές της Μικράς Ασίας και της Ανατολικής Θράκης λόγω της ήττας του ελληνικού στρατού, της βίαιης εξόδου εκατοντάδων χιλιάδων Ελλήνων και της Συμβάσεως Ανακωχής των Μουδανιών. Η τουρκική αντιπροσωπεία έθεσε όμως θέμα για το καθεστώς της Δυτικής Θράκης.

α. Το τουρκικό “Εθνικό Σύμφωνο” και η δυτική Θράκη

Πιο συγκεκριμένα, καθ’ όλη τη διάρκεια της Συνδιασκέψεως η τουρκική αντιπροσωπεία είχε ως σταθερό σημείο αναφοράς το λεγόμενο «Εθνικό Συμβόλαιο» (Misak-ı Milli) που είχε υιοθετηθεί το 1920 από το τελευταίο οθωμανικό κοινοβούλιο. Στο «Εθνικό Συμβόλαιο» περιλαμβάνονταν όλες οι διεκδικήσεις του αναδυόμενου εθνικιστικού κινήματος της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Το Εθνικό Συμβόλαιο ήταν ένα κείμενο ρεαλιστικό. Δεν διεκδικούντο ούτε οι αραβικές περιοχές ούτε οι περιοχές των Βαλκανίων. Οι άμεσες τουρκικές διεκδικήσεις εξαντλούνταν αποκλειστικώς στα εδάφη που ελέγχονταν από τον οθωμανικό στρατό κατά την υπογραφή της ανακωχής του Μούδρου, αμέσως μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Αυτό περιελάμβανε και την περιοχή της ανατολικής Θράκης μαζί με την Αδριανούπολη.

Οι περιοχές εκτός των ορίων της ανακωχής θα μπορούσαν να περιληφθούν στο τουρκικό κράτος μόνον εάν ο ντόπιος πληθυσμός εξεδήλωνε σχετική επιθυμία κατόπιν δημοψηφίσματος. Ως τέτοιες περιοχές αναφέρονταν οι αραβικές περιοχές, το Κάρς, το Αρνταχάν και το Αρτβίν (στα σημερινά σύνορα Τουρκίας με Αρμενία και Γεωργία) και η δυτική Θράκη. Ειδικότερα, στο σημείο 3 του Εθνικού Συμβολαίου αναφερόταν ότι: «*Το νομικό καθεστώς της Δυτικής Θράκης που πρόκειται να*

καθορισθεί με τη συνθήκη Ειρήνης, θα αποφασισθεί από την ελεύθερη ψήφο των κατοίκων της» [δηλ. με δημοψήφισμα].

Κινούμενη εντός του πλαισίου που όριζε το Εθνικό Συμβόλαιο, η τουρκική αντιπροσωπεία διεκδίκησε μετ' επιτάσεως τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος ανάμεσα στους κατοίκους της περιοχής για το τελικό καθεστώς της Δυτικής Θράκης, δηλαδή της περιοχής ανάμεσα στους ποταμούς Έβρου και Νέστο. Ο λόγος της τουρκικής επιμονής οφειλόταν στο ότι πριν το 1922 το οθωμανικό στοιχείο υπερτερούσε του ελληνικού στη δυτική Θράκη εν αντιθέσει προς την ανατολική Θράκη όπου οι Έλληνες είχαν σχετική πλειοψηφία. Τα επιχειρήματα του αρχηγού της τουρκικής αντιπροσωπείας, Ισμέτ Πασά ήταν ότι το δημοψήφισμα (και η προσκύρωση της δυτικής Θράκης στην Τουρκία) ήταν απαραίτητο για την ασφάλεια των μουσουλμάνων κατοίκων της περιοχής και την άμυνα της ανατολικής Θράκης

β. Η απόρριψη των τουρκικών διεκδικήσεων δυτικά του Έβρου

Πέραν του δημοψηφίσματος, η τουρκική πλευρά ζήτησε την επαναφορά στα σύνορα του 1913 που είχαν χαραχθεί στη Θράκη μετά το τέλος του Β' Βαλκανικού Πολέμου με τη Συνθήκη της Κωνσταντινουπόλεως (1/14 Οκτωβρίου 1913). Με βάση τα σύνορα του 1913 η Τουρκία διεκδικούσε περιοχές που βρίσκονταν δυτικά του Έβρου και πιο συγκεκριμένα την περιοχή του Κάραγατς (Ορεστιάδα) και του Διδυμοτείχου. Με αυτό τον τρόπο θα αποκτούσε και τον έλεγχο της σιδηροδρομικής γραμμής μεταξύ Κάραγατς και Πυθίου (Κιουρελί-Μπουργκάς). Πρόβλημα στους τουρκικούς σχεδιασμούς αποτελούσε το γεγονός ότι η ίδια η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε αποδεχθεί με συνθήκες την εκχώρηση της δυτικής Θράκης το 1913 και των συγκεκριμένων παραποτάμιων περιοχών το 1915.

Η ελληνική πλευρά δια του Ελευθερίου Βενιζέλου επεσήμανε ότι αντικείμενο της συνδιασκέψεως στη Λωζάννη ήταν η επαναδιαπραγμάτευση της συνθήκης των Σεβρών και όχι προηγούμενες συνθήκες. Αντιστοίχως, η αποδοχή της εκκενώσεως της ανατολικής Θράκης χωρίς σοβαρές αντιδράσεις εκ μέρους της Ελλάδος έγινε με την πεποίθηση ότι οι Σύμμαχοι δεν θα απαιτούσαν νέες παραχωρήσεις εδαφών. Τέλος, η εθνολογική σύσταση της δυτικής Θράκης είχε ριζικά αλλάξει υπέρ της Ελλάδος μετά την είσοδο εκατοντάδων χιλιάδων προσφύγων από την ανατολική Θράκη.¹

¹ Οι συζητήσεις στη Συνδιάσκεψη της Λωζάννης έγιναν κατά την απογευματινή σύνοδο της 22^{ας} Νοεμβρίου 1922.

Οι τουρκικές προτάσεις δεν έγιναν δεκτές στη συνδιάσκεψη από τους Συμμάχους, περιλαμβανόμενης της Ρουμανίας και του Σερβο-κροατο-σλοβενικού κράτους. Τα βασικά επιχειρήματα που χρησιμοποιήθηκαν ήσαν ότι

- η Δυτική Θράκη είχε ήδη περιέλθει στην Ελλάδα από τη Βουλγαρία με το άρθρο 48 της συνθήκης του Νεϊγύ το 1919,
- η τουρκική πλευρά δεν είχε προηγουμένως εγείρει διεκδικήσεις εδαφών στη δυτική πλευρά του Έβρου και
- η επίλυση εδαφικών ζητημάτων των δύο χωρών μέσω δημοψηφισμάτων δεν είχε υιοθετηθεί σε άλλες αντίστοιχες περιπτώσεις.

Μετά από αυτή την εξέλιξη, η Τουρκία στις 22 Ιανουαρίου/4 Φεβρουαρίου 1923 υπαναχώρησε από τις απαιτήσεις της για τη δυτική όχθη του Έβρου. Εξαίρεση απετέλεσε μία μικρή εδαφική περιοχή στο Κάραγατς (Ορεστιάδα) στη δυτική πλευρά του ποταμού.

γ. Οι πολεμικές αποζημιώσεις και το Κάραγατς

Πιο συγκεκριμένα, με το *Πρωτόκολλον περί του Κάραγατς ως και των νήσων Ίμβρου και Τενέδου* επιβλήθηκε η τουρκική κυριαρχία σε τρεις αυτές περιοχές που κατοικούνταν σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα από Έλληνες. Το Κάραγατς (Ορεστιάδα) βρίσκεται στη δυτική όχθη του ποταμού Έβρου. Το 1922 ήταν προάστιο της Αδριανουπόλεως με περίπου 5.000 κατοίκους, όλους Έλληνες, η οποία βρίσκεται στην ανατολική όχθη του ποταμού. Την εποχή εκείνη το Κάραγατς είχε ιδιαίτερη σημασία διότι εκεί βρισκόταν ο σιδηροδρομικός σταθμός της Αδριανουπόλεως.² Οι ελληνικές πολιτικές και στρατιωτικές αρχές της Αδριανουπόλεως που είχαν φύγει από την Αδριανούπολη ανατολικά του ποταμού Έβρου, είχαν μετεγκατασταθεί στο Κάραγατς μαζί με πλήθος προσφύγων.

Στη Συνδιάσκεψη της Λωζάνης το θέμα του Κάραγατς συνδέθηκε με αυτό των πολεμικών αποζημιώσεων. Η εμπειρία από προηγούμενες πολεμικές αποζημιώσεις, ιδίως της Γερμανίας σύμφωνα με τη συνθήκη των Βερσαλλιών, έδειχνε ότι τα οφειλόμενα ποσά μπορούσαν να είναι εξοντωτικά για ένα κράτος. Πριν τη Συνδιάσκεψη της Λωζάνης η Τουρκία εμφανιζόταν να διεκδικεί από την Ελλάδα ποσόν 4 δισεκατομμυρίων χρυσών φράγκων και το ήμισυ του στόλου. Η Ελλάδα ήταν σε αυτό το θέμα πρακτικώς μόνη της. Οι τρεις Σύμμαχοι είχαν συμφωνήσει με την Τουρκία να παραιτηθούν αμοιβαίως από τις απαιτήσεις που είχε η κάθε πλευρά. Κατά τη Συνδιάσκεψη ο Ισμέτ Πασάς επέμεινε στην καταβολή αποζημιώσεων για τις ζημιές που είχαν

² Στο κτήριο του σιδηροδρομικού σταθμού στεγάζεται μετά το 1982 το τουρκικό Πανεπιστήμιο Θράκης (Trakya Universitesi)

προκληθεί κατά τη διάρκεια της ελληνικής κατοχής στη Μικρά Ασία. Ο Βενιζέλος διευκρίνησε ότι η οικονομική κατάσταση της Ελλάδος δεν επέτρεπε την καταβολή οποιουδήποτε ποσού. Το θέμα της καταβολής αποζημιώσεως παρέμεινε εκκρεμές και στη δεύτερη φάση της Συνδιασκέψεως.

Τον Μάιο του 1923 η εκκρεμότητα με τις απαιτήσεις περί ελληνικής αποζημιώσεως συνεχιζόταν. Η ελληνική πλευρά έδειξε την απόφασή της να αποχωρήσει από τις διαπραγματεύσεις, να καταγγείλει τη Σύμβαση Ανακωχής των Μουδανιών και να ξαναρχίσει τις εχθροπραξίες. Η ελληνική Στρατιά του Έβρου απετέλεσε σοβαρό διαπραγματευτικό πλεονέκτημα για την ελληνική πλευρά. Σε εκείνη την κρίσιμη φάση των διαπραγματεύσεων, η βρετανική πλευρά πρότεινε να παραιτηθεί η Τουρκία της καταβολής αποζημιώσεως εφ' όσον η Ελλάδα της παραχωρούσε το Κάραγατς.

Μέχρι τότε η ελληνική πλευρά ζητούσε να αποτελέσει ο Έβρος το σύνορο μεταξύ των δύο χωρών. Λόγω της διαδρομής της σιδηροδρομικής γραμμής είχε επίσης προτείνει να υπάρξει ένα ακραίος τουρκικός σιδηροδρομικός σταθμός στη δυτική όχθη του Έβρου (όχι το Κάραγατς) που θα ήταν τουρκικός.

Την 26 Μαΐου 1923 ο Ισμέτ Πασάς δήλωσε ότι, εάν η Ελλάδα αναγνώριζε επισήμως ότι έπρεπε να επανορθώσει τις ζημιές που είχαν γίνει από τον ελληνικό στρατό στη Μικρά Ασία, η Τουρκία θα δήλωνε την παραίτησή της από τις απαιτήσεις της, ενώ παράλληλα το Κάραγατς θα περνούσε υπό τουρκική κυριαρχία.³ Η Τουρκία ενδιαφερόταν για λόγους οικονομικούς (λόγω της υπάρχουσας σιδηροδρομικής γραμμής), στρατηγικούς (για την άμυνα της Αδριανουπόλεως) να κατέχει το Κάραγατς.

Ο Βενιζέλος αποδέχθηκε την τουρκική πρόταση παρά την έντονη ελληνική εσωτερική πίεση και τις προσπάθειες του Στρατηγού Πάγκαλου να ανατρέψει τη συμφωνία. Τέσσερις ημέρες αργότερα, την 31 Μαΐου 1923 μονογραφήθηκε η σχετική συμφωνία για την παραχώρηση του λεγομένου τριγώνου του Κάραγατς καθώς και δύο άλλων χωριών που βρίσκονταν σε άμεση γειτνίαση, της Μπόσνας (Βοσνοχώρι) και του Ντερμεντές. Η συνολική έκταση των εχωρησιών περιοχών ήταν 23 τετραγωνικά χλμ. Η λήξη του θέματος της αποζημιώσεως, έστω και με αυτό το βαρύ τίμημα, θεωρήθηκε διπλωματική επιτυχία για τον Βενιζέλο.

Στη Συνθήκη περί Ειρήνης της Λωζάνης, η Ελλάδα αναγνώρισε τη υποχρέωσή της να επανορθώσει τις ζημιές που είχε προκαλέσει ο ελληνικός στρατός στην Ανατολία. Η τουρκική πλευρά αντιστοίχως αναγνώρισε την κακή οικονομική κατάσταση της Ελλάδος και παραιτήθηκε

³ Βλ. δήλωση Ισμέτ πασά κατά τη συνεδρίαση της 26 Μαΐου 1923, σε *Conférence de Lausanne sus les affaires du Proche-Orient (1922-1923), Recueil des actes de la Conférence, Deuxième Série, Tome I, Procès-verbaux et documents relatifs à la seconde partie de la Conférence*, 1923, σελ. 226-229.

από κάθε απαίτηση κατά της Ελλάδος.⁴ Παράλληλα με το Πρωτόκολλο περί του Κάραγατς της Ίμβρου και της Τενέδου μεταβιβάστηκε η κυριαρχία αυτών των περιοχών στην Τουρκία. Οι κάτοικοι του Κάραγατς μαζί με πρόσφυγες από την υπόλοιπη Αδριανούπολη έφτιαξαν 18 χλμ νοτιότερα την πόλη της Νέας Ορεστιάδας.

δ. Η Στρατιά του Έβρου

Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη, το βασικό όπλο πίεσεως της αδιάλλακτης τουρκικής αντιπροσωπείας ήταν η απειλή επανενάρξεως του ελληνοτουρκικού πολέμου με θέατρο επιχειρήσεων, αυτή τη φορά, την ανατολική Θράκη. Η επαναστατική επιτροπή που είχε αναλάβει την εξουσία στην Ελλάδα, και κυρίως ο στρατηγός Θεόδωρος Πάγκαλος, είχαν αναδιοργανώσει μεταξύ Δεκεμβρίου 1922 και Απριλίου 1923 τη στρατιά του Έβρου που αποτελείτο από τουλάχιστον 100.000 άνδρες. Στην απέναντι πλευρά υπήρχαν 45.000-50.000 άνδρες της τουρκικής χωροφυλακής χωρίς ισχυρή δύναμη πυρός. Ήταν η μόνη τουρκική στρατιωτική δύναμη στην ανατολική Θράκη, διότι οι σύμμαχοι δεν είχαν επιτρέψει στον Κεμάλ να στείλει στρατεύματα από τη Μικρά Ασία.

Την απειλή νέου ελληνοτουρκικού πολέμου χρησιμοποίησαν τόσο οι Έλληνες όσο και οι σύμμαχοι. Η διαφορά τους ήταν ότι οι μεν σύμμαχοι επιθυμούσαν να επικρεμάται ως απειλή, οι δε Έλληνες είχαν την ελπίδα ότι οι Τούρκοι θα έδιναν την αφορμή για να ξεκινήσουν οι επιχειρήσεις. Ακόμη και ο ίδιος ο Βενιζέλος εθέλγετο από αυτή την ιδέα.

Μία τέτοια ενέργεια ενείχε σοβαρούς κινδύνους για την ελληνική πλευρά. Δεν ήταν βέβαιο ποιά θα ήταν η τελική στάση των συμμάχων. Θα επέτρεπαν στα ελληνικά πλοία να εισέλθουν στην Προποντίδα; Θα συγκρούονταν τα στρατεύματά τους που βρίσκονταν έξω από την Κωνσταντινούπολη με τον ελληνικό στρατό; Επιπλέον, σε περίπτωση ελληνικής εισβολής στην ανατολική Θράκη, υπήρχε και ο σοβαρός κίνδυνος πλαγιοκοπήσεως από την ταπεινωμένη λόγω της συνθήκης του Νεϊγύ, Βουλγαρία.

Τελικώς, η στρατιά του Έβρου χρησίμευσε μόνον ως απειλή. Σε διμερές επίπεδο έκαμψε την αδιαλλαξία των Τούρκων στο θέμα της απαιτήσεως καταβολής πολεμικών αποζημιώσεων. Η ειρωνεία είναι ότι η ανατολική Θράκη που δόθηκε στην Τουρκία με την ανακωχή του Μουδανιών, αποδείχθηκε το ισχυρότερο διαπραγματευτικό χαρτί στη Λωζάννη.

⁴ Βλ. άρθρα 2 και 59 της Συνθήκης της Λωζάννης.

ε. Η έξοδος της Βουλγαρίας στο Αιγαίο

Ένας από τους λόγους που η στρατιωτική κυβέρνηση των Αθηνών αποδέχθηκε την παραχώρηση του τριγώνου του Κάραγατς στην Τουρκία ήταν ο φόβος πιθανής τουρκο-βουλγαρικής συμμαχίας. Ήδη από το Νοέμβριο του 1922 κοινές ομάδες βούλγαρων και τούρκων κομιτατζήδων δρούσαν κατά μήκος της ελληνοβουλγαρικής μεθορίου.⁵

Κατά τη συνδιάσκεψη στη Λωζάννη η Βουλγαρία είχε θέσει θέμα δυτικής Θράκης. Υποτίθεται ότι σεβόταν τη συνθήκη του Νεϊγύ βάσει της οποίας η περιοχή είχε χαθεί για τη Βουλγαρία. Ζητούσε, όμως από τους συμμάχους να μετατραπεί ολόκληρη η περιοχή σε ουδέτερη ζώνη με λιμάνια που θα εξυπηρετούσαν τη Βουλγαρία αλλά και τα λοιπά κράτη της περιοχής. Όταν διαπίστωσε την απροθυμία των άλλων χωρών να συναινέσουν στις βουλγαρικές αξιώσεις, ζήτησε ουσιαστικά τη δημιουργία ενός εδαφικού διαδρόμου (στο πρότυπο του πολωνικού διαδρόμου στο Ντάντσιχ⁶) από τη Βουλγαρία προς την Αλεξανδρούπολη (Δεδέαγατς) υπό βουλγαρικό έλεγχο.

Η Ελλάδα από την πλευρά της πρότεινε να διασφαλισθούν δικαιώματα διαμετακομίσεως υπέρ της Βουλγαρίας που άλλωστε είχε προβλεφθεί στο άρθρο 48 της συνθήκης του Νεϊγύ. Δεν δεχόταν, όμως, βουλγαρική διοίκηση επί ελληνικού εδάφους. Ακολούθως, όμως, και μετά από βρετανικές πιέσεις, η Ελλάδα δέχθηκε να συζητήσει ένα σχέδιο συμφωνίας που είχε προετοιμάσει η βρετανική πλευρά. Σύμφωνα με αυτό η Ελλάδα θα ενοικίαζε στη Βουλγαρία για 99 χρόνια μία λωρίδα εδάφους μήκους τριών χιλιομέτρων και βάθους ενός χιλιομέτρου για να δημιουργηθεί λιμάνι στην Αλεξανδρούπολη υπό τον διοικητικό και τελωνειακό έλεγχο των Βουλγάρων. Η σιδηροδρομική γραμμή που θα συνέδεε το λιμάνι με τη Βουλγαρία θα ήταν υπό διεθνή έλεγχο. Η Βουλγαρία, όμως απέρριψε την πρόταση διότι στόχευε στην απόκτηση εδαφών και όχι στην διαμετακόμιση των προϊόντων της.

Η παραχώρηση του Κάραγατς στην Τουρκία περιέπλεξε τα πράγματα για τη βουλγαρική πλευρά. Η σιδηροδρομική γραμμή περνούσε πλέον εκτός από ελληνικό και από τουρκικό έδαφος (στην περιοχή του Κάραγατς). Αυτό εσήμαινε ότι η Βουλγαρία θα έπρεπε να διαπραγματευθεί με δύο χώρες για τη διαμετακόμιση των προϊόντων που ήθελε να εξάγει ή να εισάγει. Σε οποιαδήποτε

⁵ Βλ. ενδεικτικά το Νοέμβριο του 1922 οπότε μία μεγάλη ομάδα βούλγαρων κομιτατζήδων σε συνεργασία με Τούρκους Κομιτατζήδες υπό τον Φουάτ Μπέη εμφανίστηκε στα χωριά Μέμκοβο (σημ. Μέδουσα) και Σαχίν (σημ. Εχίνος) της Ξάνθης. Υπήρξε σύγκρουση με τον ελληνικό στρατό με 25 νεκρούς. Οι συλληφθέντες Βούλγαροι καταδικάστηκαν σε θάνατο. Η επίθεση στόχευε να θέσει υπό αμφισβήτηση την παραμονή της δυτικής Θράκης εντός των ορίων της Ελλάδος.

⁶ Βλ. άρθρα 100-108 της συνθήκης Ειρήνης των Βερσαλλιών.

περίπτωση μετά την απόρριψη των βρετανικών προτάσεων από τη Σόφια, το θέμα της οικονομικής διεξόδου στο Αιγαίο δεν ξαναετέθη στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης.⁷

στ. Η τελική συμφωνία: «ο ρους του Έβρου»

Τελικώς, στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης επιβεβαιώθηκε η απόδοση ολόκληρης της δυτικής Θράκης στην Ελλάδα. Οι σύμμαχοι με ειδικό πρωτόκολλο επικύρωσαν τις διατάξεις της συνθήκης των Σεβρών περί Θράκης του 1920.⁸ Η δυτική Θράκη απετέλεσε το μοναδικό εδαφικό κέρδος της Ελλάδος μετά τους βαλκανικούς πολέμους

Επίσης αποφασίσθηκε η χάραξη των ελληνοτουρκικών συνόρων κατά μήκος του ποταμού Έβρου. Η επιλογή ενός ποταμού που θα χώριζε τις δύο χώρες ήταν απολύτως φυσική. Όπως αναφέρθηκε χαρακτηριστικά καά τη συνδιάσκεψη: “ο Έβρος αποτελεί το καλύτερο φυσικό σύνορο. Πολύ καλύτερα από οποιοδήποτε τεχνητό σύνορο το οποίο θα μπορούσε να δημιουργηθεί. Εξ απόψεως στρατιωτικής ασφαλείας, ο συγκεκριμένος ποταμός αποτελεί το βέλτιστο δυνατό σύνορο”.⁹ Εξαίρεση στον ρου του ποταμού απετέλεσε η περιοχή του τριγώνου του Κάραγατς, που όπως προαναφέρθηκε, δόθηκε από την Ελλάδα ως αντάλλαγμα για την αποφυγή καταβολής πολεμικής αποζημιώσεως. Σύμφωνα με την υιοθετηθείσα τελική διατύπωση:

ΕΔΑΦΙΚΟΙ ΟΡΟΙ

Άρθρον 2.

2ον Μετά της Ελλάδος:

Εκείθεν μέχρι της συμβολής του Άρδα και του Έβρου: ο ρους του Έβρου·

Εκείθεν προς τα άνω του Άρδα μέχρι σημείο επί του ποταμού τούτου ορισθησομένου επί του εδάφους εγγύτατα προς το χωρίον Τσουρέκ-κιοϊ: ο ρους του Άρδα·

Εκείθεν Νοτιοανατολικώς μέχρι σημείου επί του Έβρου εις απόστασιν ενός χιλιομέτρου προς τα κάτω του Βόσνα κιοϊ: γραμμή αισθητώς ευθεία αφίνουσα εν Τουρκία το χωρίον Βόσνα-κιοϊ. Το χωρίον Τσουρέκ-κιοϊ θα παραχωρηθή εις την Ελλάδα ή εις την Τουρκίαν, καθ’όσον η πλειονότης του πληθυσμού ήθελεν αναγνωρισθή ελληνική ή τουρκική υπό της εν τω άρθρω 5 προβλεπομένης επιτροπής, μη συνυπολογιζομένων των μεταναστευσάντων εις το χωρίον τούτο μετά την 11 ην Οκτωβρίου 1922.

Εκείθεν μέχρι του Αιγαίου: ο ρους του Έβρου.

⁷ Για περισσότερα βλ. Παξιμαδοπούλου-Σταυρινού, *Η Δυτική Θράκη στην εξωτερική πολιτική της Βουλγαρίας-το ζήτημα της βουλγαρικής οικονομικής διεξόδου στο Αιγαίο (1919-1920)*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 1997, σελ. 209-252.

⁸ Βλ. XVII Πρωτόκολλον σχετικόν προς την εν Σέβραις συναφθείσαν Συνθήκην την 10^{ην} Αυγούστου 1920 μεταξύ των Προεχουσών Συμμάχων Δυνάμεων και της Ελλάδος περί προστασίας των εν Ελλάδι Μειονοτήτων και προς την υπό την αυτήν χρονολογίαν συναφθείσαν συνθήκην μεταξύ των αυτών δυνάμεων εν σχέσει προς την Θράκην.

⁹ Βλ. παρατήρηση Nintchitch, Συνδιάσκεψη της Λωζάννης, απογευματινή σύνοδος της 22ας Νοεμβρίου 1922.

ζ. Η αποστρατιωτικοποίηση του συνόρου

Με στόχο την αποτροπή τοπικών συγκρούσεων αποφασίσθηκε στη Συνδιάσκεψη της Λωζάνης η αποστρατιωτικοποίηση των συνόρων μεταξύ Τουρκίας-Βουλγαρίας-Ελλάδος σε βάθος περίπου 30 χιλιομέτρων.¹⁰ Η σχετική υποχρέωση περιελήφθη στη Σύμβαση περί της Μεθορίου της Θράκης (άρθρο 1).¹¹ Πιο συγκεκριμένα, μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου ο θεσμός των αποστρατικοποιημένων ζωνών κατά μήκος συνόρων απετέλεσε συνήθη πρακτική. Η αποστρατικοποίηση εμποδίζει την άμεση επαφή μεταξύ των στρατευμάτων αντίπαλων δυνάμεων, που μπορεί να προκαλέσει συνοριακά επεισόδια, και διευκολύνει την εποπτεία της συνοριακής γραμμής. Η αποστρατικοποίηση σημαίνει περιορισμό στο δικαίωμα ενός κράτους να ασκήσει πλήρως την κυριαρχία του επί της επικράτειάς του. Ο περιορισμός αυτός είναι σοβαρότερος, καθώς ρυθμίζει θέματα όπως η εθνική άμυνα και η ασφάλεια. Είναι όμως αποδεκτό ότι παρόμοιοι περιορισμοί, όταν επιβάλλονται από διεθνείς συνθήκες, δεν επηρεάζουν το κύρος του τίτλου κυριαρχίας.

Στο πλαίσιο αυτό αποφασίσθηκε με τη Σύμβαση περί της Μεθορίου της Θράκης όπως όλα τα οχυρωματικά έργα που βρίσκονταν στην περιοχή να αφοπλισθούν και κατεδαφισθούν. Νέα έργα απαγορευόταν να εκτελεσθούν. Επιτρεπόταν η παραμονή στην περιοχή περιορισμένης δυνάμεως χωροφυλακής, αστυνομίας και τελωνείων που δεν έπρεπε να ξεπερνά τους 2.500 άνδρες για την Ελλάδα και τη Βουλγαρία και τους 5.000 για την Τουρκία. Αποκλείσθηκε η παρουσία πυροβολικού από την περιοχή. Τέλος απαγορεύθηκε η υπέρπτηση αεροσκαφών στην αποστρατικοποιημένη ζώνη. Στην αποστρατιωτικοποιημένη ζώνη των 30 χλμ. είχε περιληφθεί ολόκληρη η σιδηροδρομική γραμμή που διερχόταν κατά μήκος του ποταμού Έβρου από την Αλεξανδρούπολη προς την Αδριανούπολη και ακολούθως προς τη Βουλγαρία. Λόγω της ανυπαρξίας μεγάλων οδικών αξόνων, η σιδηροδρομική γραμμή αποτελούσε το μοναδικό μέσο γρήγορης μεταφοράς στρατευμάτων. Η αποστρατιωτικοποίησή της είχε μεγάλη σημασία.

¹⁰ Για περισσότερα βλ. Τούντα-Φεργάδη, Α., «Το καθεστώς της αποστρατικοποίησης στην ελληνοτουρκική μεθόριο του Έβρου», *Η αποστρατιωτικοποίηση των Ελληνοτουρκικών Συνόρων*, επιμ. Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη, Κ., Ροζάκης, Χ., Πάντειος Ανώτατη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα, 1977.

¹¹ Η ελληνική μετάφραση της Συμβάσεως περί της Μεθορίου της Θράκης χρησιμοποιεί τον όρο ουδετεροποίηση (neutralization) αντί του ορθού αποστρατιωτικοποίηση (demilitarization) που αναφέρεται και στο πρωτότυπο κείμενο. Η ουδετεροποίηση μίας περιοχής ή η ουδέτερη ζώνη αναφέρεται στο εδάφος ενός κράτους, όπου δεν επιτρέπεται η είσοδος στρατιωτών ή η δημιουργία στρατιωτικών εγκαταστάσεων. Ουδέτερη ζώνη συγκροτείται για να προσφέρει προστασία σε άμαχο πληθυσμό κατά τη διάρκεια πολεμικών γεγονότων.

Πρόβλημα προέκυψε όταν μία διεθνής επιτροπή στην οποία συμμετείχαν και εκπρόσωποι της Ελλάδος, της Τουρκίας και της Βουλγαρίας ανέλαβε να καθορίσει την ουδετεροποιημένη ζώνη κατά μήκος των συνόρων των τριών χωρών.¹² Η επιτροπή άρχισε τις εργασίες της αλλά το έργο της δεν προχώρησε με ευκολία. Ο εκπρόσωπος της Τουρκίας έθετε προσκόμματα στην συμπερίληψη συγκεκριμένων περιοχών στη ζώνη. Πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν η προσπάθεια να εξαιρεθεί η πόλη της Κεσσάνης στην ανατολική Θράκη. Η Κεσάνη απέχει 27 χιλιόμετρα από τον Έβρο.¹³ Επομένως βρισκόταν εντός της ζώνης των 30 χιλιομέτρων που ανέφερε η Λωζάννη. Τελικώς το τουρκικό αίτημα δεν έγινε δεκτό από την επιτροπή.

Το καθεστώς αποστρατιωτικοποίησης διήρκεσε μέχρι το 1938. Καταργήθηκε με συμφωνία που υπεγράφη μεταξύ του δικτάτορα Ιωάννη Μεταξά υπό την ιδιότητά του ως προέδρου της συμβουλίου της Βαλκανικής Συνεννόησης αφ' ενός και του τότε Βούλγαρου πρωθυπουργού Γκεόργκι Κιοσέ-υβάνωφ αφ' ετέρου.¹⁴ Οι δύο πλευρές, δηλαδή η Βουλγαρία και τα κράτη της Βαλκανικής Συνεννόησης συμφώνησαν *«να παραιτηθώσιν της εφαρμογής των διατάξεων των περιλαμβανομένων εις το Δ' Μέρος της Συνθήκης του Νεϊγύ ως και των διατάξεων των περιλαμβανομένων εις την σύμβασιν την αφορώσαν εις τα σύνορα της Θράκης, την υπογραφείσαν εν Λωζάννη την 24 Ιουλίου 1923»*

Η συμφωνία εμφανίζεται να αφορά μόνον στα σύνορα της Βουλγαρίας με τα γειτονικά της κράτη. Επομένως, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι δεν είχε πεδίο εφαρμογής στο ελληνοτουρκικό σύνορο. Η ερμηνεία, όμως, που δόθηκε στη συμφωνία ήδη από το 1938 περιελάμβανε και την αποστρατιωτικοποιημένη περιοχή Ελλάδος και Τουρκίας. Ευθύς μετά την υπογραφή της οι δύο χώρες άρχισαν να εξοπλίζουν την περιοχή. Άλλωστε, το 1933 η Τουρκία είχε επιχειρήσει στην επιτροπή αφοπλισμού της Κοινωνίας των Εθνών να ζητήσει κατάργηση των στρατιωτικών διατάξεων της συνθήκης της Λωζάννης.

2. Πρόβλημα στη χάραξη του ελληνοτουρκικού συνόρου στο δέλτα του Έβρου

α. Οι δύο βραχίονες του ποταμού Έβρου

Μία τριμερής επιτροπή αποτελούμενη από εκπροσώπους της Ελλάδος, της Τουρκίας και ένα εκπρόσωπο τρίτης χώρας που στην προκειμένη περίπτωση ήταν ο ολλανδός στρατιωτικός Μπάκερ, ανέλαβε να χαράξει το σύνορο Ελλάδος-Τουρκίας επί του εδάφους. Πρόβλημα εμφανίστηκε με τη

¹² Βλ. ΙΙΙ Σύμβασις περί της μεθορίου της Θράκης, άρθρα 1 και 2.

¹³ Βλ. ενδεικτικά βρετανικά αρχεία FO 286/913, Disclosure No 2 in Constantinople despatch No 785 of 1924, 17 Οκτωβρίου 1924.

¹⁴ Βλ. «Σύμφωνο μη επιθέσεως μεταξύ της Βουλγαρίας και των κρατών της βαλκανικής συμμαχίας», Θεσσαλονίκη, 31 Ιουλίου 1938.

χάραξη του ορίου στις εκβολές του ποταμού Έβρου. Οι εκβολές του Έβρου στο Αιγαίο είναι μία μεγάλη περιοχή προσχώσεων όπου ο κύριος αύλακας του ποταμού σπάει σε επιμέρους βραχίονες σχηματίζοντας ένα μεγάλο δέλτα. Δύο από τους επιμέρους βραχίονες είναι οι μεγαλύτεροι. Ο ένας βρίσκεται στην ανατολική πλευρά του ποταμού και ο δεύτερος στη δυτική πλευρά. Η περιοχή ανάμεσά τους γνωστή ως “γκιαούρ αντά” [νησί του γκιαούρη] ανέρχεται σε 84 τετραγωνικά χλμ. Η περιοχή αυτή είχε παραχωρηθεί από την Τουρκία στη Βουλγαρία με τη συμφωνία του 1915.

Στη συνθήκη της Λωζάννης ήσαν προσαρτημένοι χάρτες μεγάλης κλίμακας (1:1.000.000) επί των οποίων είχε σημειωθεί με κόκκινη μελάνη η πορεία των συνόρων της Τουρκίας με τις γειτονικές της χώρες.¹⁵ Στον χάρτη που αφορούσε στην περιοχή του Έβρου το σύνορο είχε χαραχθεί επί του ανατολικού βραχίονα του ποταμού όπου, επίσης, είχε σημειωθεί και υπογραμμισθεί η λέξη Maritza [δηλ. Έβρος στην τουρκική και βουλγαρική]. Συνεπώς, η περιοχή που βρισκόταν δυτικά του συγκεκριμένου βραχίονα, περιλαμβανομένου ολόκληρου του “γκιαούρ αντά” και του δυτικού βραχίονα του ποταμού, περιερχόταν στην Ελλάδα.

Όταν η επιτροπή άρχισε τις εργασίες της, ο τούρκος αντιπρόσωπος θεώρησε ότι η συγκεκριμένη χάραξη επί του χάρτη ήταν απλώς ενδεικτική. Η επιτροπή θα έπρεπε να διαπιστώνει εάν υπήρχε ασυμφωνία μεταξύ του χάρτη και του κειμένου της συνθήκης και να προβαίνει σε χάραξη νέου ορίου. Ο ολλανδός πρόεδρος της επιτροπής δεν δέχθηκε την τουρκική ερμηνεία. Οι παρατηρήσεις του Τούρκου δεν ξανασυζητήθηκε μέχρι την ημέρα που η επιτροπή χαράξεως έφθασε στο σημείο εκείνο του Έβρου που ο κύριος αύλακας του ποταμού σπάει στους δύο επιμέρους βραχίονες. Ο τούρκος αντιπρόσωπος έθεσε εκ νέου το θέμα. Θεώρησε ότι η επιτροπή θα έπρεπε να εντοπίσει ποιός από τους δύο βραχίονες του ποταμού είναι μεγαλύτερος και στη συνέχεια να επαναχарάξει το όριο ανεξαρτήτως της χαράξεως επί του χάρτη. Η Ελλάδα πρότεινε να διακοπούν οι διαδικασίες χαράξεως του συνόρου και να προσφύγουν στο Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης για να αποφανθεί επί του θέματος. Η Τουρκία αρνήθηκε. Κατόπιν αυτού η Ελλάδα προσέφυγε τον Φεβρουάριο του 1926 στο Συμβούλιο της ΚτΕ ζητώντας από αυτό να αναφέρει το πρόβλημα στο Διεθνές Δικαστήριο και να πάρει μία γνωμοδότηση.¹⁶

β. Ελληνικές θέσεις

Η Ελλάδα θεωρούσε ότι η Τουρκία προσπαθούσε να αναθεωρήσει δια της επιτροπής τη συμφωνία της Λωζάννης. Απέρριπτε την τουρκική επιδίωξη για τους ακόλουθους λόγους:

¹⁵ Βλ. άρθρο 4 της συνθήκης της Λωζάννης.

¹⁶ *League of Nations Official Journal*, τόμος 7, Απρίλιος 1926, σελ. 511-516, «Delimitation of the frontier between Greece and Turkey: question of the Maritza». Βλ. επίσης προσφυγή της Ελλάδος στο Συμβούλιο League of Nations, Document C100.1926.VII.

- Στον συνημμένο στη συνθήκη της Λωζάννης χάρτη ήταν σαφές ότι ο ανατολικός βραχίονας είναι ο μεγαλύτερος του ποταμού και αποκαλείται Maritza (Έβρος) διότι αυτό αποτελεί την κύρια αύλακα του. Γι' αυτό το λόγο στον επισυναφθέντα στον χάρτη είναι σημειωμένο το όνομα Maritza ανατολικά του βραχίονα. Αντιθέτως, ο δυτικός βραχίονας του ποταμού αποκαλείται «Μικρή Μαρίτσα» [ή «κιουτσούκ Μαρίτσα» στην τουρκική γλώσσα]. Επιπλέον, αν και ο επισυναφθείς στη συνθήκη της Λωζάννης χάρτης είναι μεγάλης κλίμακας, η απόσταση μεταξύ του ανατολικού και μεγαλύτερου βραχίονα και του δυτικού και μικρότερου παραμένει σημαντική. Εάν η πρόθεση των συντακτών της συνθήκης ήταν διαφορετική, είχαν το περιθώριο επί χάρτου να τοποθετήσουν το σύνορο δυτικότερα και να σημειώσουν τον όρο Maritza σε άλλο σημείο.
- Το σύνορο που διεκδικούσε η Τουρκία στο δέλτα του Έβρου με τον δυτικό βραχίονα του ποταμού, ήταν αυτό που είχε συμφωνηθεί μεταξύ Βουλγαρίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το 1913. Το 1915, όμως, οι Οθωμανοί είχαν εκχωρήσει αυτό το τμήμα στη Βουλγαρία. Η θέση του Ισμέτ Πασά για επιστροφή στη σύνορο Βουλγαρίας-Οθωμανικής Αυτοκρατορίας του 1913¹⁷ είχε ρητώς απορριφθεί κατά τη συνδιάσκεψη της Λωζάννης. Ακολούθως ο Ισμέτ Πασάς είχε διορθώσει την πρότασή του λέγοντας ότι η πρόθεσή της Τουρκίας ήταν να είναι δυνατή η χρήση του ποταμού και από τις δύο χώρες. Κατ' ακολουθίαν το όριο θα έπρεπε να ακολουθεί το *thalweg*¹⁸ του ποταμού.
- Λόγω της συμφωνίας Βουλγαρίας-Τουρκίας του 1915, η περιοχή που βρίσκεται δυτικά του ανατολικού βραχίονα ήταν τμήμα της Βουλγαρίας. Αμέσως μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου έγινε τμήμα της Διασυμμαχικής Θράκης (Thrace Interalliée). Αυτό αποδεικνύεται και από τις πράξεις των αρχών της Διασυμμαχικής Θράκης που, μεταξύ άλλων, είχαν εκχωρήσει σε κατοίκους της περιοχής το δικαίωμα ψαρέματος στην επίμαχη περιοχή.¹⁹ Η τύχη της Διασυμμαχικής Θράκης καθορίστηκε από τη συνθήκη του Νειγύ. Σύμφωνα με τις θέσεις των Συμμάχων, όπως διατυπώθηκαν στη συνδιάσκεψη της Λωζάννης, δεν υπήρχε πρόθεση να ανοίξουν θέματα που είχαν ρυθμισθεί με τη συνθήκη

¹⁷ Είχε διατυπωθεί κατά τις συνομιλίες της 22ας Νοεμβρίου 1922, Lausanne Conference, Minutes of the first meeting of November 22nd, 1922, Annex No. 10.

¹⁸ Πρόκειται για γερμανικό όρο ο οποίος προσδιορίζει είτε (α) τον διάυλο που ακολουθεί τα πιο βαθιά σημεία ενός ποταμού είτε (β) τη γραμμή πλεύσεως του ποταμού είτε (γ) τη μέση γραμμή του πλωτού διαύλου του ποταμού. Για περισσότερα βλ. Δίπλα, Χ., *Η χάραξη των συνόρων στους διεθνείς ποταμούς και λίμνες*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1990, σελ. 33-42.

¹⁹ Επρόκειτο για συμφωνία των αρχών της διασυμμαχικής Θράκης με τον Κυριάκο Παπαθανασίου την 19^η Φεβρουαρίου 1920. Περιλαμβάνεται στον φάκελο που τηρείται στην Κοινωνία των Εθνών υπό τα στοιχεία *Delimitation of the Frontier between Greece and Turkey, Question of the Maritza.*, αρ. 8.

του Νειγύ. Η Τουρκία ουσιαστικά διεκδικούσε μία περιοχή που είχε απωλεσθεί για την Οθωμανική Αυτοκρατορία από το 1915.

- Τέλος, η περιοχή του δέλτα του Έβρου που διεκδικούσε η Τουρκία (το γκιαούρ αντά) ανερχόταν σε 84 τετραγωνικά χλμ. Ήταν δηλαδή μεγαλύτερη κατά τρεις και πλέον φορές από το τρίγωνο του Κάραγατς για την παραχώρηση του οποίου είχε συμφωνηθεί ειδικό πρωτόκολλο κατά τη συνδιάσκεψη της Λωζάννης. Εάν ήταν αυτή η πρόθεση των συνέδρων στη συνδιάσκεψη, θα είχε υπάρξει ρητή αναφορά στο τελικό κείμενο της συνθήκης λόγω της μεγάλης επιφανείας της περιοχής.

Για όλους αυτούς τους λόγους η Ελλάδα θεωρούσε ότι είχε δημιουργηθεί μία διεθνής διαφορά που σχετιζόταν με την ερμηνεία της συνθήκης της Λωζάννης. Συνεπώς, έπρεπε να γνωμοδοτήσει ως προς την ερμηνεία της συνθήκης της Λωζάννης το Διεθνές Δικαστήριο.

γ. Τουρκικές θέσεις

Η Τουρκία βάσιζε τις απόψεις της²⁰ σε δύο σημεία της συνθήκης της Λωζάννης:

Άρθρο 4: «...Εν περιπτώσει διαφοράς μεταξύ του κειμένου και του χάρτου θέλει ισχύει το κείμενον».

Άρθρο 5: «Επιτροπή οροθετήσεως θέλει επιφορτισθή να χάραξη επί του εδάφους τα εν τω άρθρω 2 εδ. 2 περιγραφόμενα σύνορα. Η Επιτροπή αυτή θα αποτελεσθή εξ ενός αντιπροσώπου της Ελλάδος, ενός αντιπροσώπου της Τουρκίας και ενός Προέδρου εκλεγμένου υπ' αυτών μεταξύ των υπηκόων τρίτης Δυνάμεως. Η Επιτροπή θέλει, κατά πάσας τας περιπτώσεις, καταβάλει προσπάθειαν όπως ακόλουθη, όσον ένεστι ακριβέστερον, τους εν τη παρούση Συνθήκη ορισμούς, λαμβάνουσα υπ' όψιν κατά το δυνατόν τα διοικητικά όρια και τα τοπικά οικονομικά συμφέροντα. Αι αποφάσεις της Επιτροπής θα λαμβάνωνται κατά πλειοψηφίαν και θα ώσιν υποχρεωτικοί δια τα ενδιαφερόμενα Μέρη».

Άρθρο 6: «Όσον αφορά εις τα καθοριζόμενα υπό του ρου ποταμού και ουχί υπό των οχθών αυτού σύνορα, οι όροι "ρους" ή "αύλαξ" ων γίνεται χρήσις εν τη παρούση Συνθήκη, σημαίνουνσι δια μεν τους μη πλωτούς ποταμούς την μέσην γραμμίν αυτών ή του κυρίου αυτών βραχίονος, δια δε τους πλωτούς ποταμούς την μέσην γραμμίν της κυρίας αύλακος ναυσιπλοΐας. Εν τούτοις, εναπόκειται εις την Επιτροπήν να καθορίση ειδικότερον, εάν η συνοριακή γραμμή

²⁰ Οι θέσεις αυτές εκφράσθηκαν στη διπλωματική διακοίνωση της τουρκικής πρεσβείας στην Αθήνα με την οποία απάντησε στην ελληνική διακοίνωση της 25^{ης} Ιανουαρίου 1926, αρ. 15 του φακέλου που τηρείται στην Κοινωνία των Εθνών υπό τα στοιχεία *Delimitation of the Frontier between Greece and Turkey, Question of the Maritza*. Βλ. επίσης *League of Nations Official Journal*, Τόμος 7, σελ. 590-591, C.153.1926.VII.

θα ακολουθήση, εις τας ενδεχομένας αυτής μετατοπίσεις, τον ούτω προσδιορισθέντα ρου ή την “αύλακα, ή εάν θα καθορισθή οριστικώς εκ της θέσεως του ρου ή της αύλακος κατά την έναρξιν της ισχύος της παρούσης Συνθήκης»

Η Τουρκία θεώρησε ότι υπήρχε διαφορά μεταξύ του κειμένου της συνθήκης της Λωζάννης και του συνημμένου σε αυτήν χάρτη. Η χάραξη του συνόρου στον συνημμένο στη συνθήκη της Λωζάννης χάρτη ήταν απλώς ενδεικτική. Κατά συνέπεια θα έπρεπε να εφαρμοσθεί το άρθρο 6 της συνθήκης και η επιτροπή να μετρήσει ποιός από τους δύο βραχίονες του ποταμού είναι μεγαλύτερος και πλέον κατάλληλος για ναυσιπλοΐα, δεδομένου ότι ο Έβρος είναι πλωτός με μικρά σκάφη. Ακολούθως, αυτός ο βραχίονας του ποταμού θα έπρεπε να θεωρηθεί ότι συνεχίζει τον κύριο ρου του Έβρου και σε αυτόν τον βραχίονα θα έπρεπε να χαραχθεί το σύνορο μεταξύ των δύο χωρών. Τη σχετική αρμοδιότητα να επιλύσει το θέμα είχε η επιτροπή του άρθρου 5 η οποία αποφάσιζε κατά πλειοψηφία.

Παράλληλα η Τουρκία έθεσε ενώπιον του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών ένα προκαταρκτικό θέμα. Θεώρησε ότι δεν υπήρχε διαφορά μεταξύ των δύο χωρών. Ο έλληνας εκπρόσωπος στην τριμελή επιτροπή χαράξεως των συνόρων είχε θέσει ένα ζήτημα επί του οποίου δεν είχε αποφανθεί ακόμη η επιτροπή. Επομένως, έπρεπε πρώτα να επιληφθεί του θέματος. Η δε Τουρκία ήταν πρόθυμη να αποδεχθεί οποιαδήποτε απόφαση υιοθετούσε η πλειοψηφία της επιτροπής.

δ. Η απόφαση του Συμβουλίου

Το Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών ήταν αμφίθυμο να ασχοληθεί με το θέμα. Σχημάτισε μία *ad hoc* ομάδα νομικών²¹ η οποία επιλήφθηκε των ζητημάτων που είχαν εγερθεί. Το πρώτο ερώτημα που εξετάστηκε ήταν εάν μπορούσε το Συμβούλιο να επιληφθεί της διαφωνίας για την οριοθέτηση, αφ' ής στιγμής ένα άλλο διεθνές όργανο, η τριμελής επιτροπή χαράξεως των ελληνοτουρκικών συνόρων, ήταν ήδη επιφορτισμένο με αυτή την αρμοδιότητα. Η ομάδα των νομικών κατέληξε στα ακόλουθα συμπεράσματα:

- Η επιτροπή διαχαράξεως έπρεπε να καθορίσει το σύνορο σύμφωνα με όσα αναφέρονταν στη συνθήκη της Λωζάννης. Προς το σκοπό αυτό έπρεπε να λάβει υπ' όψιν της όλες τις πληροφορίες που θα προέρχονταν από τις δύο ενδιαφερόμενες χώρες και να διερευνήσει ποιά ήταν η πραγματική πρόθεση των συντακτών της συνθήκης.

²¹ Η *ad hoc* επιτροπή αποτελείτο από τους νομικούς M. Botella, N., Krumar και M. Rollin.

- Ο συνημμένος στη συνθήκη χάρτης ήταν εξαιρετικής σημασίας, όπως είχε παρατηρήσει σε σχετική γνωμοδότησή του το Διεθνές Δικαστήριο.²² Παρ' όλα αυτά δεν εθεωρείτο ως πλήρες αποδεικτικό στοιχείο ανεξάρτητο του κειμένου της συνθήκης. Επί του θέματος μπορούσε να αποφασίσει η επιτροπή διαχαράξεως με απλή πλειοψηφία.
- Εάν η επιτροπή ή κάποιο από τα μέλη της επιθυμούσαν, θα μπορούσαν να ζητήσουν κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους τη γνώμη εμπειρογνομόνων για επι μέρους θέματα της διαχαράξεως που θα μπορούσαν να τεθούν.
- Οι δύο ενδιαφερόμενες χώρες θα είχαν δικαίωμα επιχειρήσουν να καταλήξουν σε μεταξύ τους συμφωνία κατά το διεθνές δίκαιο μόνον στην περίπτωση που η επιτροπή διαχαράξεως είχε εξανλήσει όλες αυτές τις πηγές πληροφοριών και είχε ανακοινώσει ότι η διερεύνηση του θέματος της είχε δημιουργήσει σοβαρές αμφιβολίες ώστε δεν μπορούσε να αποφασίσει ή ότι είχε καταφανώς υπερβεί τις αρμοδιότητές της.²³

Κατόπιν αυτής της γνώμης, το Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών θεώρησε ότι δεν είχε αρμοδιότητα να επιληφθεί του θέματος.²⁴

ε. Η απόφαση της επιτροπής διαχαράξεως

Η υπόθεση επέστρεψε στην κρίση της επιτροπής διαχαράξεως των ελληνοτουρκικών συνόρων. Η τελευταία αφού έκανε επιτόπιους ελέγχους επιβεβαίωσε ότι ο μεγαλύτερος βραχίονας του ποταμού είναι ο ανατολικός και χάραξε εκεί το σύνορο. Κατ' αυτόν τον τρόπο έληξε το θέμα που είχε δημιουργηθεί με την ελληνική προσφυγή στην Κοινωνία των Εθνών.

Η επιτροπή διαχαράξεως υιοθέτησε επίσης κάποιες αρχές που έκτοτε καθορίζουν το σύνορο Ελλάδος-Τουρκίας. Οι πιο σημαντικές είναι οι ακόλουθες:

- Η επιτροπή διαχαράξεως δεν έλαβε υπ' όψιν τις αμμόδεις εκτάσεις του ποταμού. Προχώρησε στη χάραξη ακολουθώντας τον μέσον ρου του ποταμού ή τον κύριο βραχίονά τους. Βασίσθηκε σε σταθερά σημεία, όπως αυτά ήσαν κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Μετά τη χάραξή της η συνοριακή γραμμή αποφασίσθηκε να παραμείνει σταθερή

²² Βλ. *Question of Jaworzina (Polish-Czechoslovakian frontier)*, PCIJ Advisory Opinion B 8, 6 Δεκεμβρίου 1923, σελ. 57.

²³ *Delimitation of the Frontier between Greece and Turkey, Question of the Maritza*, League of Nations Official Journal, Τόμος 7, 529 (1926), Exhibit-LE 13/12. Βλ. επίσης σχετ. παρατηρήσεις Νικολάου Πολίτη στο Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών, 28 Σεπτεμβρίου 1927, *League of Nations Official Journal*, Vol. 8, October 1927, σελ. 1469. Η απόφαση του Συμβουλίου στην υπόθεση της διαχαράξεως των ελληνοτουρκικών συνόρων στον Έβρο χρησιμοποιήθηκε προσφάτως στη διαιτησία μεταξύ της κυβερνήσεως του Σουδάν και του Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού του Σουδάν, βλ. Μνημόνιο του Λαϊκού Στρατού, 18 Δεκεμβρίου 2008, παρ. 768.

²⁴ Για τον σχολιασμό της αποφάσεως του Συμβουλίου της ΚτΕ βλ. Tenekides, C., "Le conflit de frontières entre la Grèce et la Turquie", *Bulletin de l'Institut Intermediaire International*, Τόμος 18, 1928, σελ. 9-18.

και να μην ακολουθεί τον ρου του ποταμού. Αυτή η πρόβλεψη υπήρχε και στο άρθρο 6 της συνθήκης της Λωζάννης. Είναι ιδιαίτερος σημαντική για τον Έβρο η κοίτη του οποίου συχνά μετατοπίζεται κατά τη διάρκεια πλημμυρών.

- Για την εύκολη διαπίστωση του ορίου κατασκευάστηκε μία σειρά από σταθερά σημεία υπό μορφή συνοριακών πυραμίδων καθ' όλο το μήκος των ελληνοτουρκικών συνόρων
- Η κυριαρχία κάθε κράτους εκτείνεται μέχρι το μέσον των γεφυρών που ενώνουν κάθε χώρα.
- Πέραν του Έβρου η επιτροπή προχώρησε στη χάραξη του συνόρου μεταξύ των δύο χωρών και σε απόσταση τριών μιλίων από τις ακτές.

Τα συμπεράσματα της επιτροπής διαχαράξεως των ελληνοτουρκικών συνόρων περιελήφθησαν σε πρωτόκολλο που υπεγράφη στην Αθήνα την 3η Νοεμβρίου 1926.²⁵

3. Προβλήματα με το ελληνοτουρκικό σύνορο κατά τα μετέπειτα χρόνια

Η επί του εδάφους οριοθέτηση του ελληνοτουρκικού συνόρου δεν έλυσε απολύτως τα προβλήματα που υπήρχαν μεταξύ των δύο χωρών.

α. Η σιδηροδρομική γραμμή

Ένα άλλο πρόβλημα σχετιζόταν με τη σιδηροδρομική γραμμή της περιοχής. Είχε κατασκευασθεί επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ανήκε στους υπό γαλλική ιδιοκτησία “Ανατολικούς Σιδηροδρόμους” (Chemins de fer Orientaux).²⁶ Επρόκειτο για τη γραμμή Αλεξανδρουπόλεως-Σβίλεγκραντ που βάσει των εδαφικών αλλαγών του 1923 συνέδεε την Τουρκία με τη Βουλγαρία δια μέσου του ελληνικού εδάφους. Πιο συγκεκριμένα η σιδηροδρομική γραμμή μετά το Σβίλεγκραντ εγκατέλειπε το βουλγαρικό έδαφος και εισερχόταν σε ελληνικό έδαφος (Ορμένιο). Ακολούθως μετά από 25 χλμ. εξερχόταν του ελληνικού εδάφους στην περιοχή του Κάραγατς και μετά από 7 χλμ. επανεισερχόταν εκ νέου στην Ελλάδα απ’ όπου εγκατέλειπε το ελληνικό έδαφος στην περιοχή του Πυθίου, 25 χλμ νοτιότερα. Για να αντιμετωπισθούν πιθανά προβλήματα που θα δημιουργούσε η ιδιόρρυθμη πορεία της σιδηροδρομικής γραμμής, είχε υπάρξει ειδική πρόβλεψη στη συνθήκη της Λωζάννης. Σύμφωνα με το άρθρο 107:

“οι εκ της Τουρκίας ή της Ελλάδος προερχόμενοι ή εις αυτάς κατευθυνόμενοι ταξιδιώται και εμπορεύματα, κατά την διέλευσιν ή διαμετακόμισιν δια των τριών τμημάτων των Ανατολικών

²⁵ Βλ. *Protocole des conclusions de la Commission de délimitation de la frontière Gréco-Turque*, The P.G. Macris Trading & Industrial Co Ltd, Athenes, 1926

²⁶ Το 1929 οι μετοχές των «Ανατολικών Σιδηροδρόμων» μεταβιβάστηκαν στην επίσης γαλλικής ιδιοκτησίας «Γαλλοελληνική Εταιρεία Σιδηροδρόμων» για να εξαγοραστούν το 1954 από την ελληνική κυβέρνηση. Ν.Δ. 3023/1954, Περί κυρώσεως της από 7 Μαρτίου 1954 συμβάσεως μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και της Γαλλοελληνικής εταιρείας Σιδηροδρόμων (Σ.Γ.Ε.) και περί εκχωρήσεως της εκμεταλλεύσεως του Σιδηροδρόμου Αλεξανδρουπόλεως-Σβίλεγκραντ εις τους Σιδηροδρόμους Ελληνικούς Κράτους (ΣΕΚ), ΦΕΚ Α' 228/1954.

Σιδηροδρόμων των περιλαμβανομένων μεταξύ της ελληνοβουλγαρικής και της ελληνοτουρκικής μεθορίου παρά του Κούλελη-Μπουργάζ, δεν θα υπεβάλλοντο λόγω της τριαύτης διελεύσεως ή διαμετακομίσεως εις ουδέν τέλος ή δασμόν ουδ' εις διατύπωσιν τινά εξελέγξεως διαβατηρίων ή τελωνειακού ελέγχου.”

Η συνθήκη προέβλεπε διορισμό επιτρόπου από την ΚτΕ ο οποίος επέβλεπε την εκτέλεση των διατάξεων του άρθρου 107. Το 1924 ετέθη εν ισχύ ο «Γενικός Κανονισμός δια την εφαρμογήν των διατάξεων του άρθρου 107 της Συνθήκης της Λωζάννης». Τα προβλήματα από την παράλληλη χρήση ελληνικού και τουρκικού εδάφους ήσαν όμως αρκετά. Ενδεικτικά αναφέρεται περιγραφή επεισοδίου το 1927:

“Αι ελληνικαί αρχαί παρεκώλυσαν την διάβασιν σημαιοστολίστου τουρκικής αμαξοστοιχίας μεταφερούσης εις Αδριανούπολιν τουρκικήν επιτροπήν εξ Αγκύρας δια να παραστή κατά τας εορτάς της επετείου της ανακαταλήψεώς της υπό της Τουρκίας. Ο έλλην στρατιωτικός διοικητής εις Κούλελι-Μπουργκάς εξήτησεν απλώς να καταβιβασθούν αι τουρκικαί σημαίαι των βαγονιών κατά τη δι' ελληνικού εδάφους διαδρομήν της αμαξοστοιχίας και τούτου μη γενομένου απηγόρευσε την διάβασιν των σημαιοστολίστων βαγονιών”²⁷

Το 1938 υιοθετήθηκε νεότερος κανονισμός που μετρίασε τα προβλήματα.²⁸ Παράλληλα τα καθήκοντα του Επιτροπού ανατέθηκαν σε μία ελληνοτουρκική επιτροπή. Τελικώς, το 1971 Τουρκία και Βουλγαρία εγκαινίασαν νέο τμήμα σιδηροδρομικών γραμμών μήκους 80 χλμ. Το τμήμα αυτό συνέδεε την Αδριανούπολη απ' ευθείας με την Τουρκία χωρίς είσοδο στο ελληνικό έδαφος και συνέχιζε επί τουρκικού εδάφους μέχρι τη Βουλγαρία. Το 1975 η Ελλάδα εγκαινίασε τη σιδηροδρομική γραμμή Νέας Βύσσας-Μαρασίων με σκοπό να αποφεύγει την είσοδο των ελληνικών τραινών σε τουρκικό έδαφος. Έκτοτε το τμήμα της γραμμής Νέας Βύσσας-Κάραγατς-Μαρασίων εγκαταλείφθηκε και έπαυσαν και τα διμερή προβλήματα.

β. Η μετατόπιση της κοίτης του ποταμού

Η επιλογή των ποταμών Άρδα και Έβρου ως φυσικού ελληνοτουρκικού συνόρου βασιζόταν στην αρχή ότι η Ελλάδα θα κατέχει τη δυτική πλευρά και η Τουρκία την ανατολική. Οι συχνές πλημμύρες των δύο ποταμών και ιδίως του Έβρου απέδειξε τη σχετικότητα αυτής της ρυθμίσεως. Πιο συγκεκριμένα, είναι συνήθης η μετατόπιση της κοίτης του ποταμού μετά από πλημμύρες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα με το πέρασμα των ετών, μεγάλες εκτάσεις που ανήκαν στην Ελλάδα να προσκολληθούν στην ανατολική πλευρά του Έβρου. Αντιστοίχως, τουρκικές εκτάσεις

²⁷ *Εστία*, 26 Νοεμβρίου 1927.

²⁸ Κυρώθηκε με τον Α.Ν. 1525/1938, ΦΕΚ Α' 482/1938.

προσκολλήθηκαν στη δυτική πλευρά. Την κατάσταση συχνά επιδεινώνει η δημιουργία αυθαίρετων τεχνικών έργων, κυρίως προβόλων, με τις οποίες επιχειρείτο άλλοτε η ανάδυση και άλλοτε η προσκόλληση ποτάμιων νησίδων στην ξηρά καθώς και η διάβρωση της απέναντι όχθης με αντίστοιχη πρόσχωση στην όχθη που κατασκευάστηκε ο πρόβολος. Επίσης, οι πλημμύρες είχαν ως αποτέλεσμα πολλά από τα ορόσημα της οριοθέτησης του 1926 να καταστραφούν. Αυτό οδήγησε σε συχνές αμφισβητήσεις και προβλήματα, που λύνονταν μεν σε τοπικό επίπεδο αλλά δεν έπαυαν να δημιουργούν εντάσεις.

Με σκοπό την αντιμετώπιση τέτοιου είδους θεμάτων Ελλάδα και Τουρκία προχώρησαν το 1934 σε υπογραφή συμφωνίας στην Άγκυρα με αντικείμενο τη δημιουργία «κανονισμού των υδραυλικών έργων επ' αμοιότροπων των οχθών του ποταμού Μαρίτσα-Έβρου».²⁹ Στη συμφωνία υπήρχε ρητή πρόβλεψη για αλληλοενημέρωση στην περίπτωση που κάποια από τις δύο χώρες είχε την πρόθεση να εκτελέσει τεχνικά έργα στο ποτάμι. Η συγκεκριμένη πρόβλεψη τηρήθηκε σε γενικές γραμμές μέχρι και την τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974.

γ. Το σχέδιο για ανταλλαγή εδαφών

Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οι δύο χώρες ανέθεσαν στην αμερικανική εταιρεία «Χάρτζα» [Harza] τη σύνταξη μελέτης για την αντιπλημμυρική προστασία των παραποτάμιων περιοχών και τη διευθέτηση των υδάτων του Έβρου. Απώτερος στόχος ήταν να μετατραπεί ο Έβρος σε πλωτό ποτάμι που θα μπορούσε να εξυπηρετήσει Ελλάδα, Τουρκία έως τη Βουλγαρία. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Έβρος έχει μέσο βάθος 2-3 μέτρα και δεν έχει καταρράκτες. Κατά τις θερινές περιόδους, όμως, και ιδίως σε έτη ανομβρίας δημιουργούνται αβαθή περάσματα. Η «Χάρτζα» πρότεινε την αλλαγή της κοίτης του ποταμού μέσω της δημιουργίας τομών, αναχωμάτων και φραγμάτων στο ποτάμι. Η μετατόπιση της κοίτης θα προσκολλούσε μεγάλες περιοχές γης στην ανατολική και στη δυτική πλευρά του ποταμού ιδίως στις περιοχές Νέας Βύσσας, Πέπλου, Φερρών και Αίνου. Κατά συνέπεια, θα έπρεπε να καθορισθεί νέο σύνορο μεταξύ των δύο χωρών με εκατέρωθεν ανταλλαγή εδαφών.

Στο πλαίσιο της μελέτης «Χάρτζα» υπεγράφη το 1955 συμφωνία μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας με σκοπό την εκτέλεση αντιπλημμυρικών έργων.³⁰ Δεν υπήρξε συμφωνία στο θέμα της επανοριοθέτησης του ελληνοτουρκικού συνόρου. Η έναρξη του αγώνα των Ελλήνων της Κύπρου

²⁹ Η συμφωνία υπεγράφη στην Άγκυρα την 20η Ιουνίου 1934. Βλ. Αναγκαστικός Νόμος 225/1936, ΦΕΚ Α' 474/1936.

³⁰ Συμφωνητικόν υπουργών Δημοσίων Έργων Ελλάδος και Τουρκίας δια την κατασκευήν των αντιπλημμυρικών έργων του ποταμού Έβρου, Κωνσταντινούπολη, 19 Φεβρουαρίου 1955. Συνημμένα στο συμφωνητικό ήσαν (α) Κανονισμός του τρόπου του αμοιβαίου ελέγχου κατασκευής των αντιπλημμυρικών έργων του ποταμού Έβρου και (β) πρόγραμμα κατασκευής αντιπλημμυρικών έργων.

για αυτοδιάθεση-ένωση τον Απρίλιο του 1955 εμπόδισε την πλήρη υλοποίηση της συμφωνίας. Οι κοινές εργασίες εγκαταλείφθηκαν πλήρως και κάθε χώρα συνέχισε μόνη της κάποιες ενέργειες αντιπλημμυρικού χαρακτήρα. Το 1956, μία μεικτή ελληνοτουρκική επιτροπή συμφώνησε να εξετασθεί η πιθανότητα επανοριοθετήσεως κατά μήκος διωρύγων που θα δημιουργούνταν από τις τομές στον Έβρο.³¹ Το 1959 σε νέα σύνοδο της μεικτής επιτροπής εξετάστηκαν τα προβλήματα σε περιοχές όπου το ελληνοτουρκικό σύνορο δεν συνέπιπτε με τον υδάτινο ρου του ποταμού.³² Αποφασίστηκε η εκ νέου σήμανση της οριογραμμής βάσει της Συνθήκης της Λωζάννης, η οποία πραγματοποιήθηκε μάλλον πρόχειρα το 1960 με πασσάλους και αποψιλώσεις. Η πρόχειρη σήμανση σύντομα καταστράφηκε σε μεγάλο τμήμα της λόγω των πλημμυρών του ποταμού. Παρά την τοποθέτηση νέων πασσάλων σε κάποια σημεία, το πρόβλημα παρέμεινε με αποτέλεσμα να δημιουργούνται εκατερωθεν αμφισβητήσεις για την ακριβή πορεία του συνόρου.³³

Τελικώς, το 1963 υπεγράφη στην Άγκυρα πρωτόκολλο³⁴ με το οποίο αποφασίστηκε ανταλλαγή εδαφών στις περιοχές Αίνου και Φερρών. Οι προς ανταλλαγή περιοχές θα καθορίζονταν βάσει της οριοθετήσεως του 1926. Η ανταλλαγή θα βασιζόταν στην ισότητα της εκτάσεως των προς ανταλλαγή περιοχών ενώ για την οριστική εκκαθάριση της ανταλλαγής θα έπρεπε να ληφθεί υπ' όψιν και η αξία τους. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι περιοχές του ποταμού που είχαν αναδυθεί ήσαν εξαιρετικά εύφορες και οι αγρότες αμφοτέρων των πλευρών που είχαν «καταλάβει» και καλλιεργούσαν τα χωράφια δεν θα δέχονταν εύκολα να τα απωλέσουν. Προκειμένου να ισχύσουν οι ανταλλαγές και εκχωρήσεις εδαφών θα έπρεπε σύμφωνα με το άρθρο 23 του Πρωτοκόλλου να ακολουθηθούν οι σχετικές συνταγματικές προβλέψεις. Στην περίπτωση της Ελλάδος αυτό εσήμαινε ότι εκχώρηση έπρεπε να γίνει μόνον δια νόμου. Πέραν της ανταλλαγής εδαφών το Πρωτόκολλο του 1963 προέβλεπε και την εκτέλεση έργων τεχνικού χαρακτήρα που αφορούσαν σε θέματα εμφράξεων, αναχωμάτων και υδροληψίας. Η όξυνση των σχέσεων μετά τις δικαιοδικές

³¹ Οι διώρυγες θα ανοίγονταν στις θέσεις Νέα Βύσσα, Πέπλο, Φέρρες, Άιμος κατόπιν συνεννοήσεως μεταξύ των δύο κυβερνήσεων.

³² Οι περιοχές που εξετάστηκαν ήσαν α) η περιοχή έναντι του χωριού Πόρος, β) η περιοχή της ποτάμιας νησίδας Αμορίου, γ) η περιοχή Λουλού-Πραγκίου, δ) η ποτάμια νησίδα Δοϊράνη, ε) η (πρώην) ποτάμια νησίδα Νιαζήμ-μπέη στ) η περιοχή που είναι γνωστή ως τσιφλίκι (ή φάρμα) του Νιαζήμ-μπέη ζ) η ποτάμια νησίδα Τσιμπλάκ-αντά και η) το δάσος των Καστανιών.

³³ Οι τουρκικές αμφισβητήσεις εντοπίζονται α) στην ποτάμια νησίδα Νιαζήμ-μπέη β) στο τσιφλίκι του Νιαζήμ-μπέη και γ) στο δάσος των Καστανιών που έχει έκταση 150 στρεμμάτων. Στο δάσος των Καστανιών το πρόβλημα δημιουργήθηκε με τη μετακίνηση του ποταμού Άρδα. Η περιοχή όπου ακολούθως φύτρωσε το δάσος αποσπάστηκε από τη δυτική πλευρά και προσκολλήθηκε στην ανατολική. Κατά καιρούς οι κάτοικοι του χωριού Καστανιές ξυλεύουν το δάσος, όπου, όμως υπάρχουν περίπολοι και από τις δύο χώρες. Τα δένδρα τουλάχιστον μέχρι τις αρχές του 2000 ήσαν σημειωμένα με κόκκινους ή μπλέ δακτυλίους.

³⁴ Κυρώθηκε με το νόμο 4334/1963, ΦΕΚ Α' 173/1963. Βλ. επίσης πράξη 122 της 2ας Αυγούστου 1963 ΦΕΚ Α', 124, 17 Αυγούστου 1963, σημείο 11, σελ. 1087

συγκρούσεις στην Κύπρο το 1963 και οι απελάσεις ελλήνων υπηκόων από την Τουρκία το 1964 οδήγησαν σε νέα όξυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Το πρωτοκόλλο του 1963 δεν εφαρμόστηκε ποτέ.

δ. Τα πρωτόκολλα του 1969-1971

Στην περίοδο μεταξύ 1969-1971 υπεγράφησαν μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας τέσσερα πρωτόκολλα και μία συμφωνία που αφορούσαν στη μεθοριακή ζώνη του ποταμού Έβρου. Πιο συγκεκριμένα λόγω των συχνών μεταβολών στις κοίτες των ποταμών Έβρου και Άρδα και των δημιουργούμενων μεθοριακών διαφωνιών αποφασίστηκε από Ελλάδα και Τουρκία η αποκατάσταση και οριοθέτηση της μεθορίου βάσει του πρωτοκόλλου του 1926 και των παραρτημάτων του. Σε τέσσερις συναντήσεις σε Αθήνα και Άγκυρα την περίοδο 1969-71 υπεγράφησαν τα ακόλουθα κείμενα:

i. **Βασικό πρωτόκολλο** (17 Νοεμβρίου 1969): Περιέχει τα γενικά σημεία επί των οποίων συμφώνησαν τα ενδιαφερόμενα μέρη. Το πιο σημαντικό σημείο είναι οι δύο πλευρές αποδέχθηκαν απολύτως τη συνοριακή διευθέτηση του 1926 ως βάση για οποιαδήποτε συζήτηση. Τα σύνορα του 1926 παραμένουν σταθερά κι δεν επηρεάζονται από τις μεταγενέστερες μεταβολές του ρου του ποταμού. Επίσης αποφάσισαν να σχηματίσουν μία «κοινή επιτροπή οριοθετήσεως ελληνοτουρκικής μεθοριακής γραμμής» που θα προχωρούσε σε χαρτογράφηση όλου του συνόρου και θα έλυνε τυχόν αναφυσίσεις διαφορές.

ii. **Διοικητικό πρωτόκολλο** (4 Ιανουαρίου 1970): Ρυθμίζει τα θέματα που σχετίζονται με τη διέλευση της ελληνοτουρκικής μεθορίου από το προσωπικό που μετέχει στις εργασίες οριοθετήσεως καθώς και τη δραστηριότητα και προσωρινή παραμονή στο έδαφος του άλλου μέρους.

iii. **Τεχνικό πρωτόκολλο** (4 Ιανουαρίου 1970): Περιλαμβάνει τους βασικούς όρους των προς εκτέλεση εργασιών (κατάρτιση τριγωνομετρικού δικτύου, καθορισμός τρόπου οριοθετήσεως οροσήμων, σύνταξη μεθοριακών χαρτών-συγκρότηση τεχνικών ομάδων κ.λ.π.)

iv. **Πρωτόκολλο περί συντηρήσεως οροσήμων** (7 Δεκεμβρίου 1971): Ρυθμίζει τα σχετικά με τον τρόπο διαφυλάξεως, ελέγχου συντηρήσεως και αποκαταστάσεως των οροσήμων επί της ελληνοτουρκικής μεθορίου

v. **Συμφωνία περί προλήψεως και διευθετήσεως των μεθοριακών επεισοδίων** (7 Δεκεμβρίου 1971): Το συγκεκριμένο κείμενο αναφέρεται σε όλα τα καθημερινά μικρά και μεγάλα προβλήματα που είχαν παρατηρηθεί στη μεθοριακή γραμμή Ελλάδος-Τουρκίας. Σε αυτά περιλαμβάνονται η καταστροφή των οροσήμων, διάβαση της μεθορίου χωρίς άδεια, βολές ή βλήματα που διέρχονταν τη μεθόριο, παραβιάσεις της μεθορίου από εναέρια μέσα, «ομιλίες, χειρονομίες, ύβρεις, προκλήσεις ή απειλές εκ της μίας πλευράς προς την άλλη εκ μέρους ατόμων ευρισκομένων επί εκατέρας των

πλευρών της μεθορίου», φωτογραφήσεις, λαθρεμπόριο και λαθραλιεία. Τρεις διαφορετικές επιτροπές (Μεικτή Ελληνοτουρκική Επιτροπή Μεθοριακού Τομέα, Μεικτή Ελληνοτουρκική Επιτροπή Μεθοριακής Περιοχής, Ανώτατη Ελληνοτουρκική Μεθοριακή Επιτροπή) ανελάμβαναν να λύσουν τα προβλήματα αναλόγως της σπουδαιότητάς τους.

Είναι πολύ σημαντικό ότι με τις συμφωνίες 1969-1971 και ιδίως με το άρθρο 3 του Πρωτοκόλλου περί συντηρήσεως των Οροσήμεν του 1971 καταργήθηκε σιωπηρά το πρωτόκολλο του 1963 ως προς το θέμα της ανταλλαγής εδαφών. Η ελληνική βουλή έχει επικυρώσει όλα τα πρωτόκολλα και τη συμφωνία με το Ν. 939/1979 (ΦΕΚ Α' 149/1979). Η τουρκική πλευρά έχει επικυρώσει τα τρία από τα τέσσερα πρωτόκολλα με τον Ν. 2220/1979 (Τουρκικό ΦΕΚ 16605). Δεν υπάρχουν στοιχεία για την επικύρωση της συμφωνίας και του πρωτοκόλλου περί συντηρήσεως οροσήμεν. Παρ' όλα αυτά καμία από τις πέντε συμφωνίες δεν έχουν τεθεί εν ισχύ διότι ουδέποτε αντηλλάγησαν τα όργανα επικυρώσεως. Το θέμα ετέθη από ελληνικής πλευράς επανειλημμένως το 1991, 1993 και μετά το 2000. Είχε θεωρηθεί ότι αποτελούσε μέτρο οικοδομήσεως εμπιστοσύνης στην μετά-Ελσίνκι εποχή των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Η μόνη από τις συμφωνίες που εφαρμόζεται *de facto* είναι αυτή περί προλήψεως και διευθετήσεως των μεθοριακών επεισοδίων. Παρ' όλα αυτά τη δεκαετία του 1980 υπήρξαν δύο τουλάχιστον επεισόδια με νεκρούς.³⁵ Επίσης, κατά καιρούς έγιναν τεχνικής φύσεως εργασίες όπως αποψιλώσεις και επισκευή συνοριακών πυραμίδων. Σε εκκρεμότητα παρέμεινε μέχρι προσφάτως μία πολύ μικρή περιοχή στο δάσος των Καστανιών μεταξύ των συνοριακών πυραμίδων 1 και 2 λόγω εγέρσεως αμφισβητήσεων από πλευράς Τουρκίας.

4. Ως επίλογος: Η ελληνοτουρκική μεθόριος σήμερα

Στη δεύτερη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα δύο είναι τα μεγάλα θέματα που σχετίζονται με την ελληνοτουρκική μεθόριο στον Έβρο: Οι πλημμύρες και η λαθρομετανάστευση.

- Παρά τις κατά καιρούς υπογραφείσες συμφωνίες για την αντιπλημμυρική προστασία, κυρίαρχο παραμένει το θέμα της τιθασεύσεως του Έβρου. Ενενήντα χρόνια μετά την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης ο ποταμός εξακολουθεί να πλημμυρίζει μεγάλες εκτάσεις στις παρόχθιες περιοχές. Η αντιμετώπισή του απαιτεί συντονισμένη δράση Ελλάδος, Τουρκίας και Βουλγαρίας. Βάσει των σημερινών δεδομένων περιβαλλοντικής

³⁵ Το πρώτο επεισόδιο έγινε όταν περίπολος ελλήνων στρατιωτών προσπάθησε να διώξει κοπάδι από αγελάδες που προέρχονταν από την Τουρκία και είχαν εισέλθει σε ελληνική νησίδα της περιοχής περνώντας από τα αβαθή. Το αυτοκίνητο στο οποίο επέβαιναν έπεσε σε αρδευτικό χαντάκι με αποτέλεσμα τον θάνατο ενός ατόμου. Το δεύτερο επεισόδιο έγινε την 19^η Δεκεμβρίου 1986. Κατόπιν ανταλλαγής πυροβολισμών σκοτώθηκαν ένας Έλληνας και δύο Τούρκοι στρατιώτες.

προστασίας αποτελεί μάλλον ευτυχές γεγονός ότι για πολιτικούς λόγους δεν εφαρμόστηκε πλήρως η μελέτη της αμερικανικής εταιρείας «Χάρτζα». Οι τομές και οι διώρυγες που προβλέπονταν, θα οδηγούσαν σε μεγάλη αύξηση της ταχύτητας των υδάτων του ποταμού με συνέπεια τη γρήγορη διάβρωση του εδάφους στην περιοχή του δέλτα του Έβρου. Η περιοχή του δέλτα σήμερα θεωρείται υδροβιότοπος διεθνούς οικολογικής σημασίας με συνολική έκταση 95.000 στρεμμάτων (80.000 χερσαία και 15.000 στρ. υδάτινη επιφάνεια). Περιλαμβάνεται στον κατάλογο των προστατευόμενων περιοχών της Διεθνούς Σύμβασης Ραμσάρ (1971), έχει χαρακτηριστεί Ζώνη Ειδικής Προστασίας και προτείνεται ως Τόπος Κοινοτικού Ενδιαφέροντος στο Δίκτυο Natura 2000.³⁶

- Η σχετική αποκατάσταση των ελληνοτουρκικών σχέσεων μετά το 1999 συνέβαλε στην ελάττωση των επεισοδίων στην περιοχή της ελληνοτουρκικής μεθορίου στον Έβρο. Στα νέα προβλήματα που ανεφύησαν πιο σοβαρό είναι αυτό της λαθρομεταναστεύσεως. Η περιοχή του τριγώνου του Κάραγατς μετά το 2006 κατέστη η κύρια πύλη εισόδου παρανόμων μεταναστών στην Ελλάδα. Η κατάσταση συνεχίστηκε μέχρι το 2012 οπότε και τοποθετήθηκε στην περιοχή από ελληνικής πλευράς φράχτης από συρματοπλέγμα ενώ παράλληλα διανοίχθηκε αντιαρματική τάφρος κατά μήκος των ελληνοτουρκικών συνόρων εντός ελληνικού εδάφους. Αυτά τα μέτρα σε συνδυασμό με την αυστηρή αστυνόμευση της περιοχής οδήγησαν στον σχεδόν απόλυτο αποκλεισμό εισόδου παρανόμων μεταναστών από το συγκεκριμένο τμήμα της ελληνοτουρκικής μεθορίου.

Το πιο σημαντικό, όμως, συμπέρασμα που προκύπτει από τη μελέτη του καθεστώτος των ελληνοτουρκικών συνόρων είναι άλλο. Οι προβλέψεις της συνθήκης της Λωζάννης για το καθεστώς ήσαν ουσιαστικά τρεις: α) η αποστρατιωτικοποίηση της περιοχής, β) η οριοθέτηση επί του εδάφους του ελληνοτουρκικού συνόρου και γ) η διευθέτηση της σιδηροδρομικής διασυνδέσεως της περιοχής. Θεωρητικώς οι προβλέψεις της συνθήκης ήσαν αρκούντως λεπτομερείς για να μη δημιουργηθούν προβλήματα. Στην πράξη, όμως, η εφαρμογή των σχετικών διατάξεων υπήρξε δυσχερής και στις τρεις περιπτώσεις με πλέον σημαντική αυτή της οριοθέτησεως επί του εδάφους του ελληνοτουρκικού συνόρου. Ειδικώς, η συγκεκριμένη οριοθέτηση θα έπρεπε να είναι θέμα δευτερεύουσας σημασίας με εντελώς τεχνικά χαρακτηριστικά. Η πραγματικότητα αυτή αποδεικνύει πως όσο ακριβή και λεπτομερή και να είναι τα κείμενα διεθνών συμβάσεων, εφ' όσον μεταξύ των ενδιαφερομένων πλευρών επικρατεί δυσπιστία ή κακή πίστη, θα βρεθεί έδαφος για να δημιουργηθούν προβλήματα. Υπ' αυτό το πρίσμα τα όσα συνέβησαν με την οριοθέτηση του

³⁶ Βλ. Οδηγίες 79/409/ΕΟΚ και 92/43/ΕΕ. Παράλληλα, το 2002 συστήθηκε Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου με την επωνυμία «Φορέας Διαχείρισης Δέλτα Έβρου (άρθρο 13 του Ν.3044) με σκοπό τη διαχείριση της προστατευόμενης περιοχής.

ελληνοτουρκικού συνόρου αποτελούν μικρογραφία των όσων συμβαίνουν επί χρόνια μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας με τα θαλάσσια όρια στο Αιγαίο.